

Αποφασίσαμε να δημοσιεύσουμε στο περιοδικό μας μερικά κείμενα από τη «Φεμινιστική βιβλιοθήκη» του Συνδέσμου, κείμενα που γράφτηκαν πριν από 60 χρόνια περίπου. Πιστεύουμε ότι θα χρησιμεύσουν στους νέους αναγνώστες μας να μάθουν την ιστορία του φεμινιστικού κινήματος στη χώρα μας.

Θα χρησιμεύσουν για να γνωρίσουν οι αναγνώστριες μας τις πρωτοπόρες γυναίκες του γυναικείου κινήματος, που θίγουν θέματα που είναι ακόμα τόσο επίκαιρα. Θα δούνε ότι χρειάστηκαν 30 χρόνια αγώνα για να κατακτήσουν την ψήφο, και 60 για ν' αλλάξουν το Οικογενειακό μας Δίκαιο. Θα δούνε τη δυσπιστία που υπήρχε για την βοήθεια ακόμα και των «προοδευτικών» κομμάτων, θα δούνε ότι από τότε υπήρχε γυναικεία οργάνωση για την ειρήνη που είχε ξεσηκωθεί χωρίς να μπορέσει να εμποδίσει τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο και πολλούς άλλους μικρούς, θα δούνε να θίγεται το θέμα της πορνείας και της γυναικείας νοσοτροπίας...

Νομίζουμε επίσης πως είναι χρήσιμο να διαβαστούν απ' όλες εκείνες που λένε ότι δεν είναι φεμινίστριες, που δέχονται με χαρά όλα τα προνόμια που απόκτησαν χάρη στον αγώνα αυτών των γυναικών και πολλών άλλων, αλλά που αρνούνται τον ίδιο τον αγώνα.

Ο αγώνας της γυναίκας

της Αύρας Θεοδοροπούλου

Με τη σημερινή μου ομιλία, φοβάμαι πως δε θα μάθουν τίποτε καινούργιο όσοι έχουν ασχοληθεί οπωσδήποτε σοβαρά με το γυναικείο ζήτημα. Όμως νομίζω πως είναι ανάγκη να λέγονται και να ξαναλέγονται μερικές αλήθειες, για να τις ξεκαθαρίζουμε καλά μέσα στο νου μας. Γιατί είναι πολύ εύκολο, ακόμα κι ανάμεσα στους φίλους του αγώνα μας, να δημιουργούνται παρεξηγήσεις τέτοιες που να τον ζημιώνουν σημαντικά. Σήμερα κανείς δεν μπορεί ν' αγνοήσει το γυναικείο ζήτημα, οποια-

δήποτε γνώμη κι αν έχει γι' αυτό. Η φωνή της Γυναίκας, παράπονο, θρήνος, διαμαρτυρία, γεμίζει την ατμόσφαιρα, κι ολοένα γίνεται πιο δυνατή και πιο επίμονη. Φτάνει σ' εμάς ανάμεσα από τα βάθη των αιώνων, κι από τα πέρατα του κόσμου. Καμιά δύναμη δεν μπορεί πια να επιβάλει σιγή στην επιτακτική αυτή κραυγή. Το κίνημα της γυναίκας δεν είναι τώρα το δειλό και ντροπισμαμένο άπλωμα του χεριού που ζητιανεύει. Δεν είναι ένα φαινόμενο σπαρμαδικό και περαστικό, ούτε είναι κάτι

(Διαβάστηκε στην αίθουσα του Ελληνικού Ωδείου στις 19 Απριλίου 1922).

που το προκάλεσαν ορισμένες τοπικές συνθήκες. Είναι ένα κίνημα που από καιρό δυνάμωνε υποσυνείδητα. Όμοια μ' ένα ποτάμι, που αθώρητα πληθαίνουν τα νερά του κάτω από τη γη, ξεχύθηκε τώρα κι απλώθηκε στον κόσμο ολό.

Ο βουβός πόνος έγινε δύναμη, έγινε θέληση νικήτρια που την έθρεψαν αιώνες ολόκληροι, το κρυφό παράπονο κι ο θρήνος θα γίνουν γρήγορα θριαμβευτικός αλλαγαμός.

Τί είναι το παγκόσμιο αυτό κίνημα, από πού πηγάζει κι από πού αντλεί την τεράστια δύναμή του; Σ' αυτό νομίζω πως ξεχωρίζει καθαρώτα μια υποσυνείδητη τάση της κοινωνίας να οργανωθεί απάνω σε νέες βάσεις οικονομικές με την πλατύτατη σημασία της λέξης, στην αρχή, ότι είναι ανάγκη να καλλιεργηθούν εντατικά όλες οι δυναμικότητες του ατόμου για ωφέλεια του κοινωνικού συνόλου. Μια τέτοια απόδοση από κάθε άτομο δεν μπορεί ποτέ να κατορθωθεί, όταν καταδικάζεται σε παθητική στάση μια ολόκληρη τάση της κοινωνίας, ή ένα από τα δύο φύλλα, αλλά μονάχα με το ξύπνημα της αυτενέργειας σε κάθε άτομο. Κάθε άτομο πρέπει να νοιώσει καθαρά πως είναι κέντρο του συνόλου, μα πως κι όλα τα άτομα είναι όμοια κέντρα, πως έχουν όλα τις ίδιες ευθύνες και τα ίδια δικαιώματα και προς το σύνολο και προς τον εαυτό τους, και πως μόνο με την τέλεια ισορροπία μεταξύ ατόμων και συνόλου μπορεί να φτάσει η κοινωνία στην ανωτάτη εξέλιξή της και σε μian αληθινή ευδαιμονία. Καμμιά καταπίεση, καμμιά εκμετάλλευση μιας τάξης από την άλλη ενός φύλου από το άλλο. Αυτή είναι η γενική αρχή που φανερώνεται με διάφορες μορφές με τον αγώνα του προλεταριάτου από τη μια μεριά, με το φεμινιστικό κίνημα από την άλλη.

Σχετικά με τη γυναίκα, η κοινωνική αυτή ανάγκη παρουσιάζεται πρώτα - πρώτα σαν μια αόριστη ανησυχία. Είναι η ανησυχία μιας ύπαρξης που ζητεί να εκδηλωθεί ολοκληρωτικά, ακέρια, με ολόκληρο τον ψυχικό της κόσμο, συναισθημα, διάνοηση, βούληση. Από τη στιγμή που πρωτοφανερώνεται αυτή η

«... Ακόμα πιο ενωμένος από τον αγώνα του προλεταριάτου, ο αγώνας της γυναίκας απλώνεται σαν ένα τεράστιο δίχτυ σ' όλη τη γη. Και παρουσιάζεται σαν κάτι όλως διόλου ξεχωριστό, ανάμεσα στα διάφορα κοινωνικά ρεύματα, σαν κάτι εντελώς καθωρισμένο και τόσο ενιαίο που τίποτε δεν μπορεί να το διασπάσει, καμμιά πολιτική διαίρεση, κανένα κόμμα, καμμιά θρησκευτική διαφορά...»

ανησυχία, αρχίζει ο αγώνας. Η ίδια η γυναίκα το αγνοεί. Ανησυχεί, στενοχωριέται, αλλά δε βλέπει πουθενά διέξοδο. Όταν η πίεση καταντήσει ανυπόφορη, τότε πια ξυπνά μέσα της η ανάγκη ν' αντιδράσει. Αυτή η αντίδραση είναι το φεμινιστικό κίνημα, ένα κίνημα πλατειά ανθρωπιστικό, που συμβαδίζει με κάθε απελευθερωτική ανθρωπιστική κίνηση κι ολοένα κερδίζει περισσότερη θέση στις συνειδήσεις που έχουν σπάσει τις αλυσίδες των προλήψεων και στις κοινωνίες που οργανώνονται απάνω σε δημοκρατικές βάσεις. Γι' αυτό βλέπουμε τις αόριστες τάσεις, τις σπασμωδικές και περαστικές προσπάθειες της γυναίκας, να παίρνουν μια οριστική μορφή, να διατυπώνονται σε πρόγραμμα καθωρισμένο, τη στιγμή που το σάλπισμα της Γαλλικής Επανάστασης γκρεμίζει τον παλιό φεουδαλικό κόσμο και κηρύττει στην οικουμένη τα δικαιώματα του ανθρώπου. Και μέσα στον γενικόν αναβρασμό, μέσα στην φρίκη και την αιματοχυσία ακούεται η φωνή της γυναίκας που ζητεί κι αυτή τ' ανθρώπινα δικαιώματά της, ακούεται το περίφημο φεμινιστικό κήρυγμα της ορμητικής Olympe de Gouges, που κλείνει μέσα του ολόκληρο το πρόγραμμα του αγώνα της γυναίκας, όπως εξακολουθεί από τότε ως σήμερα. Και

λέγει μεταξύ άλλων: **«Ο νόμος είναι η έκφραση της γενικής θέλησης. Όλοι οι πολίτες, άντρες και γυναίκες, πρέπει να συντρέχουν στον καταρτισμό του, είτε απ' ευθείας, είτε με τους αντιπροσώπους των. Ο νόμος πρέπει να είναι ίσος για όλους».**

Ένα από τα περιεργότερα φαινόμενα στην ιστορία είναι η εξέλιξη του φεμινισμού στη Γαλλία. Ύστερα από την υπέροχη εμφάνιση των γυναικών της Επανάστασης, φυσιογνωμίες γεμάτες ορμή, τόλμη, θέληση, πάθος για την ελευθερία, ύστερ' από κηρύγματα φλογερά και ψηφίσματα και διαδηλώσεις, ύστερ' από τις ηρωικές γυναίκες που ανέβηκαν στο ικρίωμα για την ιδέα της Δημοκρατίας, ξαναγυρίζει πάλι η γυναίκα στην πρώτη της σκλαβιά. Ο Ναπολέων, νικητής, μιλιταριστής, με διανοητικότητα αυτοκράτορα ρωμαίου, δεν μπορεί ν' ανεχθεί την ισότητα των φύλων και δίνει νέα επιβολή, στο ρωμαϊκό δίκαιο.

Τί έγιναν οι κραυγές της Théroigne de Méricourt της Rosa Lacombe, της Olympe de Gouges; Σβύσανε τελειωτικά; ή βρήκαν απήχηση σ' άλλες χώρες πιο προοδευτικές; Το πρώτο ξέσπασμα της γυναίκας στη γαλλική επανάσταση ήταν το φυσικό κι αυθόρμητο ξύπνημα της ψυχής της, μόλις ένιωσε πλάι της τη χειραφέτηση του ανδρός, μόλις ένιωσε να φυσά τόσο κοντά της ο αέρας της ελευθερίας. Όμως δεν είχε βρει ακόμα τον τρόπο να επιβάλει η ίδια εκείνο που ζητούσε, ούτε ήξερε που να στηρίξει τον αγώνα της, εκτός από γενικές αρχές δικαιοσύνης. Τον τρόπο τον βρήκε μονάχα με την οικονομική ανεξαρτησία που της έδωσε το επάγγελμα, η δουλειά έξω από το σπίτι της, η δουλειά η πληρωμένη. Από τη στιγμή που μπόρεσε να στηριχτεί στον εαυτό της η γυναίκα, που έπαψε να είναι ένα πλάσμα παράσιτο, είχε κάμει το σπουδαιότερο βήμα προς τη χειραφέτησή της.

Από τότε αρχίζει μια αδιάκοπη πάλη με το κράτος, που πότε της παραχωρεί, πότε της αφαιρεί δικαιώματα. Και το κίνημα απλώνεται λίγο - λίγο σ' όλες τις χώρες, τη μια ύστερ' από την άλλη.

Κάθε πίεση κάθε νέος περιορισμός κάνει πιο συνειδητό τον αγώνα της στη γυναίκα. Η αντίδραση την οδηγεί σε διεθνή οργάνωση όπου σβύνουν όλα τα εθνικά μίσση, Ακόμα πιο ενωμένος από τον αγώνα του προλεταριάτου, ο αγώνας της γυναίκας απλώνεται σαν ένα τεράστιο δίχτυ σ' όλη τη γη. Και παρουσιάζεται σαν κάτι όλως διόλου ξεχωριστό, ανάμεσα στα διάφορα κοινωνικά ρεύματα, σαν κάτι εντελώς καθωρισμένο και τόσο ενιαίο που τίποτε δεν μπορεί να το διασπάσει, καμιά πολιτική διαίρεση, κανένα κόμμα, καμιά θρησκευτική διαφορά. Τα ίδια ζητούν οι γυναίκες των συντηρητικών κομμάτων, τα ίδια και οι σοσιαλίστριες και οι κομμουνίστριες, τα ίδια οι καθολικές και οι μαμαεθανές και οι άθρησκοες.

Καί τώρα που είδαμε ποια είναι η εσωτερική αρχή του γυναικείου κινήματος, θα εξετάσουμε τα κύρια σημεία του. Ποια είναι τα ζητήματα που απασχολούν σήμερα τη γυναίκα;

Για να έχομε μια καθαρή ιδέα του φεμινιστικού αγώνα πρέπει να τον χωρίσομε σε δυο μέρη ή, αν τον φανταστούμε σαν ένα στρατό που πολεμά, σε δυο μέτωπα. Το ένα μέτωπο αγωνίζεται αποκλειστικά για την ψήφο. Είναι ο αγώνας ο suffragist, όπως τον ονομάζουν. Το άλλο μέτωπο πολεμά τον καθαυτό φεμινιστικό αγώνα, για όλες τις μεταρρυθμίσεις που είναι απαραίτητες, για να εξισωθεί η γυναίκα με τον άντρα στην κοινωνία, και για να καλύτερέψει τη θέση τη δική της και του παιδιού.

Και πρώτα πρώτα, όσο για την ψήφο, πρέπει να το νιώσομε καθαρά, πως ούτε αρχίζει ούτε τελειώνει μ' αυτήν ο αγώνας της γυναίκας. Η ψήφος όμως είναι το όπλο που της χρειάζεται, για να επιβάλει τη θέλησή της να επιτύχει τις μεταρρυθμίσεις που την ενδιαφέρουν. Ούτε εγωισμός ούτε ματαιοδοξία τη σπρώχνουν στον αγώνα για την ψήφο, αλλά μονάχα η ανάγκη και η συναίσθηση της αδικίας που της γίνεται. Αλλά γιατί τόσο αντίδραση σ' ένα ζήτημα τόσο απλό και τόσο δίκιο; Οι αντιφενμιστές προβάλλουν ενάντια στην ψήφο της γυναίκας ένα πλήθος επιχειρήματα,

«... Ότι η γυναίκα είναι ένα πλάσμα διαφορετικό από τον άντρα, δεν συζητείται. Ότι όμως είναι κατώτερη, ποιος αντιφεμινιστής μπορεί να το αποδείξει;...

... Διαφορά βέβαια υπάρχει, κι αυτή ακριβώς είναι ένας λόγος παραπάνω, για να χρησιμοποιηθεί η γυναίκα στην πολιτεία, για να πάρει κάποιο νέο στοιχείο η παλιτική ζωή...»

που είναι παντού τα ίδια, και που μόνα τους πέφτουν ένα ένα, σα μαραμμένα φύλλα, μπροστά στην αλήθεια και την ανάγκη. Κι όμως είναι όλα τόσο αληθοφανή, που σ' αυτά στηρίχτηκαν οι μεγάλες μάζες των αντιφεμινιστών σ' όλες τις χώρες. Ίσως η καλύτερη απάντηση σ' αυτά θα ήταν: «Μα γιατί, αφού είναι έτσι, όπως τα λέτε, όλο και κερδίζει έδαφος, μέρα με την ημέρα ο φεμινισμός;»

Τα σπουδαιότερα από τα επιχειρήματα αυτά πανομοιότυπα πάντα, είναι τα ακόλουθα:

1) Η ανισότητα των φύλων, 2) η φυσική διαίρεση της εργασίας, 3) η αδυναμία της γυναίκας να υπηρετήσει την πατρίδα της σα στρατιώτης, 4) τα καταστρεπτικά αποτελέσματα της χειραφέτησής της για την οικογένεια και 5) η σημαντική ζημιά που θα πάθει η ίδια η γυναίκα, χάνοντας μέσα στην πολιτική παλαίστρα τη γοητεία της μαζί με τη γυναικότητά της, τη *féminité* της.

Φοβούμαι πως θα έκανα μεγάλη κατάχρηση της υπομονής του ακροατηρίου μου, αν άρχιζα να ανασκευάζω ένα ένα τα επιχειρήματα αυτά. Όμως, επειδή αυτά τα ίδια λέγονται και ξαναλέγονται σαν πρωτότυπη τάχα ανακάλυψη και στον τόπο μας, τώρα που η κοινή γνώμη είναι αρκετά διστακτική για το ζήτημά μας, είναι ανάγκη να τα κοιτάξομε με κάποια προσοχή και να ιδούμε αν στηρίζονται σε κάποια λογική βάση.

Είναι γνωστό πως η Αγγλία, εκεί που ο αγώνας για την ψήφο της γυναίκας πήρε την οξύτερη μορφή, ήταν και είναι ακόμα η αντίδραση αρκετά οργανωμένη. Ο «Εθνικός σύνδεσμος των γυναικών εναντίον της ψήφου» ήταν το κέντρο της αντίδρασης. Και οι φεμινιστικές οργανώσεις έπειτα από την επιτυχία του αγώνα τους αναγνωρίζουν πόσα χρωστούν στους αντιπάλους τους και στα σκουριασμένα επιχειρήματα. «Ό,τι δεν κατορθώναμε μόνες μας, το έκαναν εκείνες για μας. Όσοι είχαν αμφιβολίες για το κίνημά μας, πήγαιναν στο αντίθετο στρατόπεδο για να ενισχυθούν εναντίον μας. Κι όταν άκουαν, τα επιχειρήματά τους, έλεγαν: «Μα αυτά είναι όλα; και τους κερδίζαμε με το μέρος μας».

Και πρώτα - πρώτα ας εξετάσωμε το επιχειρήμα της ανισότητας των φύλων. Ότι γυναίκα είναι ένα πλάσμα διαφορετικό από τον άντρα, δε συζητείται. Ότι όμως είναι κατώτερη, ποιος αντιφεμινιστής μπορεί να το αποδείξει; και ως ποιο σημείο είναι κατώτερη, για να μη μπορεί να εφαρμοσθεί σ' αυτήν η αρχή της δημοκρατικής ισότητας; Είναι σωματικά, διανοητικά ή ηθικά κατώτερη; Και ίσαμε πού μπορεί ν' αποδοθεί αυτή η ανισότητα στη φύση της, κι από πού αρχίζει η ευθύνη της προαιώνιας ανατροφής της; Από πού αρχίζουν οι επίκτητες και πού τελειώνουν οι φυσικές της ιδιότητες; Η ανισότητα αυτή, κι αν τη παραδεχθούμε, είναι τέτοια, που να δικαιολογεί την κατάταξη της γυναίκας στην ίδια γραμμή με τους ηλίθιους, τους κακούργους και τ' ανήλικα, τις μόνες τάξεις των αντρών που στερούνται τα πολιτικά δικαιώματα; Ποιά γυναίκα, αν θελήσει λίγο να το καλοσυλλογιστεί, μπορεί να δεχτεί ένα τέτοιο εξευτελισμό για τον εαυτό της, και ποιος άντρας μπορεί να το ανεχθεί για μια γυναίκα που τη σέβεται και την αγαπά; Πόσος καιρός είναι που ανοίχτηκαν διάπλατα τα σχολεία για τη γυναίκα και τη βλέπομε παντού να συναγωνίζεται με τον άντρα και πολλές φορές να τον ξεπερνά;

Δε θ' ασχοληθώ περισσότερο με το επιχειρήμα αυτό, που τό έχει καταρρίψει η επιστήμη τελειωτικά. Διαφορά

βέβαια υπάρχει, κι αυτή ακριβώς είναι ένας λόγος παραπάνω, για να χρησιμοποιηθεί η γυναίκα στην πολιτεία, για να πάρει κάποιο νέο στοιχείο η πολιτική ζωή. Ερχόμαστε στο *δεύτερο* επιχείρημα, της φυσικής κατανομής της εργασίας. Ο άντρας είναι καμωμένος για τη δημόσια ζωή, η γυναίκα για το σπίτι. Αυτή είναι η τάξη των πραγμάτων σύμφωνα με την παράδοση. Ο νόμος της ζωής όμως είναι μια αδιάκοπη μετακίνηση από την παράδοση. Ποιος θάλεγε στην εποχή των ρωμαίων αυτοκρατόρων, που οι άνθρωποι σπάραζαν μέσα στα νύχια των θηρίων στις παλαιότερες, για να διασκεδάζουν την ανία των πατρικίων, θα κρατούσαν μια μέρα ανάμεσα στα δυο τους δάχτυλα, σε μια μικρή μολυβένια σφαίρα, την τύχη της πολιτείας; Η οικονομική ανάγκη και η κοινωνική εξέλιξη έσπρωξαν τη γυναίκα έξω από το σπίτι της να βρει δουλειά για να συμπληρώσει τα κενά του οικογενειακού προϋπολογισμού. Ποιος θα τη γυρίσει πίσω; Όχι βέβαια ο άντρας. Ούτε ο πατέρας που βρίσκει ένα αποκούμπι για τα φτωχά του γεράματα στη δουλειά της θυγατέρας του, ούτε ο αδερφός, που λυτρώνεται με τη δουλειά της αδερφής του, από την υποχρέωση να της θυσιάσει τα νειάτα και την ευτυχία του, ούτε και ο σύζυγος ακόμα που δύσκολα τα καταφέρνει με το μεροδούλι του, να τα βγάλει πέρα και να θρέψει τα παιδιά του. Έπειτα είναι *δικαίωμα* η εργασία, που κανείς δεν μπορεί να της το αφαιρέσει, όσο οι οικονομικές συνθήκες της δίνουν την ευκαιρία να εργασθεί. Πού είναι λοιπόν τώρα η περιφημη κατανομή της εργασίας; Κατανομή γίνεται φυσικά μονάχη της, από τη στιγμή που έπαυσε ο άνθρωπος να κατασκευάζει μονάχος του ό,τι του χρειάζεται για τον εαυτό του. Κατανομή σε ειδικότητες για κάθε δουλειά, χωρίς διάκριση φύλου. Βέβαια υπάρχουν εργασίες που ταιριάζουν περισσότερο στη γυναίκα, κι άλλες πάλι στον άντρα, σύμφωνα με μερικές ξεχωριστές ικανότητες, που μπορεί νάχει κάθε φύλλο, το ένα περισσότερη δύναμη, το άλλο λεπτότητα κι επιτη-

«... Όταν η γυναίκα πάψει να είναι πια το παράσιτο πλάσμα που μόνο με το γάμο γυρεύει να λύσει το πρόβλημα της ζωής της, θα δημιουργηθεί μια επιλογή και στα δύο φύλα που δεν μπορεί παρά να είναι ευεργετική στη βιολογική εξέλιξη της φυλής...»

δειότητα. Όμως τι σχέση μπορεί νάχει αυτό με την πολιτική χειραφέτηση της γυναίκας, και για ποιο λόγο ένας χτίστης έχει περισσότερα δικαιώματα στην πολιτεία από μια μοδίστρα, ή ένας σκουπιδιάρης από μίαν ανυφάντρα; Κι αν υποθέσουμε πάλι ότι η γυναίκα μένει στο σπίτι κι ανατρέφει τα παιδιά της, και της ψάλλουν διθυράμβους για τον ψυχοπλαστικό της προορισμό, τότε με ποια λογική της στερούν το μόνο όπλο, για να εξασφαλίσει τον εαυτό της και τα παιδιά της; και ως ανταμοιβή για τις υπέροχες υπηρεσίες που προσφέρουν στην Πολιτεία οι μητέρες τους στερούν τα πολιτικά τους δικαιώματα;

Έρχεται έπειτα το επιχείρημα της *στρατιωτικής θητείας*. Η γυναίκα αφού δεν εκθέτει τη ζωή της σε κίνδυνο για την πατρίδα της, δεν πρέπει να έχει γνώμη στη διοίκησή της. Το επιχείρημα αυτό είναι εντελώς αβάσιμο. Πόσοι άντρες απαλλάσσονται από τη στρατιωτική υποχρέωση, και μάλιστα για σωματική ανεπάρκεια, και όμως δεν τους αφαιρούν το δικαίωμα του πολίτη! Και πόσες γυναίκες υπηρετούν σα στρατιώτες στην πρώτη γραμμή στα χειρουργεία, πόσες πεθαίνουν από εχθρικές σφαίρες, ή από αρρώστιες στην υπηρεσία τους απάνω! Και η άλλη, η τρισμέγιστη υπηρεσία της μητρότητας, που απορροφά τη γυναίκα ολόκληρη, όχι μονάχα τα τρία χρόνια της στρατιωτικής θητείας του άντρα, αλλά σ' όλα

της τα νειάτα, συντρίβοντάς τη πολλές φορές για όλη τη ζωή!

Έπειτα το τέταρτο επιχείρημα που έχει και τη μεγαλύτερη πέραση. Η *χαλάρωση της οικογένειας* με τις διχόνοιες που θα δημιουργηθούν ανάμεσα σε αντρόγυνα με διαφορετικές πολιτικές αρχές, με την παραμέληση του σπιτιού και των παιδιών. Όσο για τις διχόνοιες, αυτές ούτε έλλειψαν ούτε θα λείψουν ποτέ, όσο ο γάμος στηρίζεται απάνω στις σημερινές οικονομικές βάσεις της κοινωνίας, όσο δεν είναι ένα τέλειο ταίριασμα δυο υπάρξεων που αγαπιούνται κι εκτιμούνται. Τέτοιος άμα είναι ο γάμος σε τι θα τον τaráξει η χειραφέτηση της γυναίκας; Όταν δεν έχει ένα αντρόγυνο τα ίδια φρονήματα, θα σέβεται ο ένας τον άλλον. Μήπως και σήμερα στον τόπο μας, όσο κι αν δε έχει ψήφο η γυναίκα, δεν υπάρχουν ανάμεσα στα αντρόγυνα πολιτικά χάσματα αγεφύρωτα; Έπειτα, λέγουν, θα χαλαρωθεί ο γάμος με την παραμέληση του σπιτιού. Δε φαντάζομαι πως, εκτελώντας μια φορά κάθε τόσο τις υποχρεώσεις της στην πολιτεία, θα χάνει περισσότερο καιρό η γυναίκα απ' αυτόν που σπαταλά σήμερα σε ζαροροπλαστεία, μαγαζιά, πόκερ και χαζοκουβέντες άσκοπες και ανόητες.

Τελευταίο άφησα το επιχείρημα που αγγίζει περισσότερο απ' όλα τη γυναίκα. Είναι το δυνατότερο όπλο των αντιφεμινιστών. Η γυναίκα, λέγουν, που τρέχει να ψηφίσει, που ρίχνεται στην πολιτική παλαίστρα, θα χάσει τη γοητεία της, τη χάρη της, δε θα μπορεί να τραβήξει πια τον άντρα. Τι λόγια αδειανά, χωρίς κανένα νόημα! Η πολιτική, λέγουν, δεν ταιριάζει στη γυναίκα; Και ποιος στον τόπο μας έχει περισσότερο πάθος για την πολιτική από τη γυναίκα, μόλο που δεν έχει ψήφο; Ποιος έδειξε περισσότερο πάθος για την πολιτική, περισσότερη επιμονή στις ιδέες, περισσότερη αδιαλλαξία στα μίσση, από τη γυναίκα; Φαντάζομαι, εγώ τουλάχιστο, πως με τη χειραφέτησή της θάβρισκε μια διέξοδο στην πολιτικομανία της. Η ευθύνη θα την έκανε πιο συγκρατημένη, πιο μετρημένη, πιο

λογική. Όσο για τη γοητεία, τα στοιχεία που την αποτελούν είναι μεταβλητά. Έπειτα στη χειραφετημένη γυναίκα υπάρχει ένα γερό και θετικό στοιχείο, κάτι που δεν μπορεί παρά να έχει πολύ δυνατότερη έλξη για έναν άντρα με κάποια ανώτερη διανόηση. Μια γυναίκα οπωσδήποτε περιποιημένη, μέσα σε ένα γραφείο έχει πάρα πολλή γοητεία για ένα νεώτερο άνθρωπο· δεν είναι ανάγκη να την ιδή ντυμένη σαν ανατολίτισσα χανούμισσα ή με φερσίματα χανούμισσας, για να τον θέλξει.

Όταν η γυναίκα πάψει να είναι πια το παράσιτο πλάσμα που μόνο με το γάμο γυρεύει να λύσει το πρόβλημα της ζωής της, θα δημιουργηθεί μια επιλογή και στα δυο φύλα που δεν μπορεί παρά να είναι ευεργετική στη βιολογική εξέλιξη της φυλής.

Εδώ όμως έρχεται στα χείλη μας φυσικά μια ερώτηση: Αφού τα επιχειρήματα εναντίον της ψήφου της γυναίκας είναι τόσο σαθρά και στέκονται όλως δόλου στον αέρα γιατί να μην έχει λυθεί από καιρό αυτό το ζήτημα; Ποιός εμποδίζει ν' αποδοθεί επιτέλους δικαιοσύνη στο μισόν ανθρώπινο πληθυσμό του κόσμου; Με ποιούς κρυφούς ή φανερούς εχθρούς έχει να παλαίψει η γυναίκα;

Ο μεγαλύτερός της εχθρός είναι η συνήθεια, η παράδοση, με την ψυχική ραστώνη που δημιουργεί και που το μεγαλύτερο θύμα της είναι η ίδια η γυναίκα. Είναι τόσο αναπαυτικό ν' αφήνει κανείς να σέρνεται σα μέσα σε μια βαρκούλα απάνω στο ποτάμι της ζωής, προπάντων όταν το ποτάμι αυτό κυλά ανάμεσα από καταπράσινες και λουλουδιασμένες όχθες! Χρειάζεται πάντα μια ξεχωριστή ψυχική δύναμη για να επαναστατεί κανένας και βέβαια η προαιώνια ανατροφή της γυναίκας, που τη μαθαίνει να πιστεύει πως η υπακοή είναι η υπέρτατη αρετή, δεν είναι η καταλληλότερη για να ξυπνά μέσα της πνεύμα επαναστατικό. Ακόμα και η γυναίκα που υποφέρει προτιμά πολλές φορές να υπομένει, παρά ν' αντιταχθεί στη μοίρα της. Έτσι, δεχόμενη τη ζωή της μοιρολατρικά, χάνοντας κάθε πεποίθηση στον εαυτό της, ξεπέφτει

«... Ο μεγαλύτερός της εχθρός είναι η συνήθεια, η παράδοση, με την ψυχική ραστώνη που δημιουργεί και που το μεγαλύτερο θύμα της είναι η ίδια η γυναίκα...»

διαρκώς ηθικά, γίνεται ένα πλάσμα παρασιτικό τόσο στον υλικό όσο και στο συναισθηματικό της κόσμο. Κύριος σκοπός της ζωής της καταντά να είναι ένας ρομαντικός έρωτας που την κάνει να λιώνει σα λαμπάδα χλωμή και να σκλαβώνεται μονάχη της στον άντρα. Κ' εκείνος, αυτάρκης στη ζωή, χαιρέται την εύκολη νίκη του, και εκμεταλλεύεται όσο μπορεί περισσότερο αυτο πλάσμα που βρίσκει την ευδαιμονία του στην σκλαβιά. Ευδαιμονία, αλλοίμονο, πολύ πρόσκαιρη.

Τέτοια την έπλασε τη γυναίκα ένας προαιώνιος αταβισμός. Τέτοια είναι σήμερα, ο μεγαλύτερος εχθρός του ίδιου του εαυτού της. Τέτοια που είναι χρησιμεύει για όπλο στους αντιφεμινιστές. «Γιατί, λέγουν, θέλετε, καλά και σώνει να δώσετε κάτι που δε σας το γυρεύουν, που το αποκρούουν μάλιστα.» Και σ' αυτούς απαντά ουμοριστικά ένας Άγγλος φεμινιστής: «Μερικές κυρίες δηλώνουν πως δεν τους χρειάζεται η ψήφος, Σπουδαίο πράγμα! Στην Κίνα υπάρχουν γυναίκες που είναι ευχαριστημένες που έχουν τα δάχτυλα των ποδιών τους στρεβλωμένα. Στην Τουρκία πολλές γυναίκες ικανοποιούνται με ένα δέκατο συζύγου. Αυτό μπορεί να δώσει το δικαίωμα στις καθυστερημένες αυτές γυναίκες να εμποδίζουν τις πιο προοδευμένες ομόφυλές τους να θέλουν να έχουν τα πόδια τους στη φυσική τους κατάσταση, ή να μη μοιράζονται τον άντρα τους με άλλες;»

Άλλοι εχθροί της γυναίκας είναι το οργανωμένο κράτος και τα διάφορα αστικά κόμματα. Ακόμα και τα προοδευτικά, μ' όλο που βάζουν τη χειραφέτηση στο πρόγραμμά τους δεν είναι πάντα

πολύ ευνοϊκά στο κίνημα. Φαντάζομαι πολλές φορές πως βλέπουν αόριστους κινδύνους, στην επικράτηση του φεμινισμού. Η ψήφος της γυναίκας ποιάς ξέρει τι τρομερές συνέπειες μπορεί να φέρει μαζί της. Ξεχνώντας την αρχή της ισότητας που είναι η βάση του προγράμματος προσπαθούν και οι σοσιαλιστές ακόμα να βάλουν περιορισμούς στην πολιτική χειραφέτηση της γυναίκας, από φόβο μήπως ενισχυθούν μ' αυτή τα συντηρητικά κόμματα. Οι καθολικοί πάλι μ' όλο που δείχνουν πως την ευνοούν, προσπαθούν όλο να την αναβάλουν επειδή φοβούνται κάθε μεταρρύθμιση. Τα εργατικά κόμματα από την άλλη μεριά την πολεμούν, με το φόβο του βιομηχανικού ανταγωνισμού.

Έτσι όλοι επιζητούν την παρασκηναϊκή δράση της γυναίκας που ξέρουν καλά τι αξίζει. Όμως να πολεμήσει μόνη της, ισότιμη με τον άντρα με τα δικά της όπλα, με αυτοβουλία, αυτό όλο και προσπαθούν να το αποφύγουν ή τουλάχιστον να το ανβάλουν, με το αιώνιο επιχειρήμα πως τάχα δεν είναι ώριμη ακόμα η γυναίκα για την πολιτική ζωή.

Φυσικά πρέπει να ομολογήσουμε πως η ιδεολογία των φιλελευθέρων κομμάτων, που στηρίζεται απάνω στην ισότητα και τη δικαιοσύνη, δεν μπορεί παρά να είναι πολύ πιο πρόσφορη στη χειραφέτηση της γυναίκας, και πως εκείνο που για τα κόμματα αυτά είναι μια αρχή, για τα συντηρητικά είναι ένα μέσον μονάχα και γίνεται από πολιτική σκοπιμότητα για να επικρατήσουν. Αυτή είναι η σημαντική ηθική διαφορά που χωρίζει στο σημείο αυτό τις δυο αντίθετες ιδεολογίες, όσο κι αν εξωτερικά φαίνονται πως ταυτίζονται.

Να λοιπόν οι αληθινοί λόγοι της αργοπορίας στην τελική νίκη του γυναικείου αγώνα για την ψήφο.

Είναι τάχα δικαιολογημένοι στην πραγματικότητα οι αόριστοι κίνδυνοι που φαντάζονται οι προοδευτικοί στη συμμετοχή της γυναίκας στην πολιτεία;

Αν η γυναίκα είναι συντηρητική, ή από ιδιοσυγκρασία ή από αταβισμό, ο κίνδυνος της επιρροής της, αν και όχι τόσο άμεσος, θα υπάρχει πάντα είτε έχει είτε δεν έχει χειραφετηθεί πολιτικά.

Η γυναίκα δημιουργεί την ατμόσφαιρα όπου μπορούν να αναπτυχθούν ή να νεκρωθούν οι ιδέες. Και τη δύναμη αυτή την έχει και χωρίς την ψήφο. Μια γυναίκα συντηρητική και δειλή μπορεί με την επιρροή της να χαλαρώσει τον ενθουσιασμό και την επαναστατική ορμή του ανδρός της. Και μια γυναίκα με ελεύθερη σκέψη και τόλμη στη ζωή, μπορεί να του δώσει φτερά και να τον σπρώξει σε μεγάλα έργα. Γι' αυτό έχω, εγώ τουλάχιστο, την πεποίθηση, πως η δειλία και η συντηρητικότητα της γυναίκας, θα ελαττωθούν σημαντικά τη στιγμή που θα ξυπνήσει μέσα της το ενδιαφέρον για τα κοινωνικά προβλήματα, με το να πάρει ευθύνες και δικαιώματα. Ανεύθυνη καθώς είναι τώρα, αρκείται στην παθητική της στάση, δέχεται τη ζωή όπως είναι, προσπαθώντας να καρπωθεί απ' αυτήν όσα μπορεί περισσότερο για τον εαυτό της, χωρίς να ρισκινδυνεύσει τίποτα. Παραπονιούνται οι άντρες για τη μικροψυχία των γυναικών τους την ώρα των μεγάλων θυσιών και των γενναίων αποφάσεων, δε συλλογίζονται όμως ποτέ πως χρειάζεται να καλλιεργηθεί σε πολλές γενεές η αυτοπεποίθηση για να γιγαντώσει η ψυχική φωτιά που πνίγεται αιώνες τώρα κάτω από τη στάχτη των προλήψεων. Η πολιτική χειραφέτηση της γυναίκας είναι το πρώτο βήμα στην παιδαγωγή της για τον προορισμό που της επιβάλλει η νέα κατεύθυνση της κοινωνίας.

Χωρίς όμως να καταφεύγουμε σε προϋποθέσεις οπωσδήποτε αυθαίρετες, έχουμε έναν τρόπο ασφαλέστατο για να βεβαιωθούμε αν οι φόβοι των διαφόρων κομμάτων είναι δικαιολογημένοι. Ποια ήταν τ' αποτελέσματα της ψήφου των γυναικών στις χώρες όπου χειραφετήθηκαν; Τ' αποτελέσματα αυτά διαφέρουν από τόπο σε τόπο ανάλογα με τον χαρακτήρα και τις τοπικές συνθήκες. Στην Ν. Υόρκη ήταν πολύ δυσάρεστα για το σοσιαλιστικό κόμμα. Στη Φιλανδία συνέβηκε το αντίθετο. Τις παραμονές δηλ. της γυναικείας χειραφέτησης η Φιλανδική βουλή είχε 9 σοσιαλ-δημοκράτες. Οι πρώτες εκλογές μετά τη φεμινιστική

«... Άλλοι εχθροί της γυναίκας είναι το οργανωμένο κράτος και τα διάφορα αστικά κόμματα. Ακόμα και τα προοδευτικά, μόλο που βάζουν τη χειραφέτηση στο πρόγραμμά τους δεν είναι πάντα πολύ ευνοϊκά στο κίνημα...»

μεταρρύθμιση έφεραν 8 σοσιαλ-δημοκράτες. Στη Γερμανία πάλι, στα 1919, οι σοσιαλιστές απέδωσαν στην ψήφο των γυναικών την επιτυχία των καθολικών στη συντακτική συνέλευση του Βάιμαρ. Η γυναίκα σαν οργανωμένο σύνολο δεν ανήκει σε κανένα ορισμένο κόμμα· σαν άτομο ανήκει κάθε μια σ' εκείνο που ταιριάζει με την ιδεολογία της ή εξυπηρετεί τα συμφέροντά της, παράλλαχτα όπως κι ο άντρας. Και δεν υπάρχει πιο ταπεινή και πιο ανήθικη πολιτική πράξη από το να αφαιρεί κανείς τα όπλα από τον αντίπαλό του. Ανεξάρτητα όμως από τις ατομικές πολιτικές αρχές, ο αγώνας της γυναίκας είναι και ήταν πάντα *διακομματικός*, πρώτα πρώτα γιατί το πρόγραμμά του είναι ενιαίο, έπειτα γιατί όλα τα κόμματα πότε της δείχνονται ευνοϊκά, πότε την πολεμούν. Όμως και μετά την απόχτηση της ψήφου, αφού προσκολληθεί η γυναίκα στο ένα ή το άλλο κόμμα, κρατεί πάντα απέναντί τους μια σχετική ανεξαρτησία ακολουθώντας μια πολιτική δική της, αγωνιζόμενη για ορισμένες μεταρρυθμίσεις που την ενδιαφέρουν αμεσώτατα.

Είδαμε τώρα στα γενικά του χαρακτηριστικά τον αγώνα της γυναίκας για την ψήφο. Αγώνα εντατικό, πολλές φορές οξύτατο, όπως στην Αγγλία, με διαδηλώσεις θορυβώδεις, με επιθέσεις, σπάσιμο τζαμιών, ηρωικές αυτοθυσίες, ακρότητες που φαίνονται πολλές φορές γελοίες. Αλλού πάλι, όπως

στη Γαλλία, επίμονο αλλά μετρημένο, κάπως γαντοφορεμένο. Και το κίνημα προχωρεί ολοένα. Πολλαπλασιάζονται οι οργανώσεις, τα διεθνή συνέδρια. Το παράδειγμα των γυναικών που αφιερώνουν τη ζωή τους για την ιδέα, για την απελευθέρωση των ομόφυλών τους, ξυπνά τις ναρκωμένες συνειδήσεις, ξυπνά την ίδια τη γυναίκα από την αδιαφορία της. Και η μια έπειτα από την άλλη προσχωρούν οι χώρες όλες στο ελευθερωτικό κίνημα, που δεν μπορεί παρά να θριαμβεύσει παντού τελειωτικά.

Το δεύτερο μέρος του φεμινιστικού κινήματος είναι ο αγώνας για τις μεταρρυθμίσεις, που σ' άλλα μέρη είναι σύγχρονος με τον αγώνα για τη ψήφο, αλλού πάκι γίνεται εντατικός μονάχα όταν χειραφετηθεί η γυναίκα. Ζήτημα τακτικής του πολέμου. Αλλού έξαφνα βρίσκουν σκοπιμότερο να συγκεντρώνονται οι ενέργειες γύρω στην ψήφο, για ν' αποχτήσει η γυναίκα το όπλο που μ' αυτό μονάχα θα επιτύχει όσες μεταρρυθμίσεις ζητεί. Αλλού πάλι θεωρούν πως αγωνιζόμενη για όλα μαζί, προετοιμάζει το έδαφος για τις μεταρρυθμίσεις και μελετώντας η ίδια το ζήτημά της, θα είναι πολιτικά ωριμότερη, όταν χειραφετηθεί'.

Ανεξάρτητα όμως από τη μέθοδο της πολεμικής, είναι καταπληκτική η ενότητα του γυναικείου προγράμματος. Τα άρθρα αυτού του προγράμματος είναι τα ίδια, χρόνια τώρα. Αποτελούν τα κύρια θέματα των συνεδρίων που οργανώνουν ταχτικά οι διεθνείς γυναικείες οργανώσεις, και κυρίως το Διεθνές Συμβούλιο των γυναικών και η Διεθνής Ένωση για τη γυναικεία ψήφο. Οι μεταρρυθμίσεις που ζητεί να επιβάλει η γυναίκα μπορούν να χωριστούν σε τέσσερις κατηγορίες, σύμφωνα με το περιεχόμενό τους. 1ον) προστασία της γυναίκας, 2ον) προστασία του παιδιού, 3ον) πόλεμος κατά της διαφθοράς, και 4ον) κατάργηση του πολέμου.

Στην προστασία της γυναίκας πρέπει να κατατάξουμε όλες τις μεταρρυθμίσεις που έχουν σκοπό να καλυτερέψουν τη θέση της γυναίκας στην οικογένεια, στην κοινωνία, στην εργα-

σία. Είναι πρώτα - πρώτα η προστασία της κόρης. Για να εξασφαλιστεί το ανήλικο κορίτσι από τις παγίδες που του στήνουν η διαφθορά και η εκμετάλλευση, οι γυναίκες ζητούν ν' ανέβει το όριο της ηλικίας που προστατεύεται από τον νόμο. Οι νομοθεσίες κάθε χώρας διαφέρουν ως προς το όριο αυτό. Παντού όμως οι γυναίκες προσπαθούν να το υψώσουν. Και όχι μόνον το κατορθώνουν παντού όπου πήραν τα πολιτικά τους δικαιώματα, μα και φροντίζουν να εφαρμόζεται αυστηρά ο νόμος και να τιμωρούνται οι ένοχοι. Σε μερικές από τις πολιτείες της Αμερικής που είναι υποδειγματικές για τις νίκες του φεμινισμού η ηλικία της ελεύθερης συγκατάθεσης αρχίζει στα 18 χρόνια. Και όμως οι γυναίκες δεν είναι ακόμα ικανοποιημένες και ζητούν ν' αρχίζει στα 21, όταν δηλαδή γίνεται η κόρη ενήλικη. Γιατί, λένε, να μη θεωρείται ικανή η γυναίκα να διαθέσει τη χρηματική της περιουσία πριν γίνει 21 χρόνων, κι όμως να την κρίνει ο νόμος ικανή να διαθέτει τον εαυτό της, το μέλλον της, την υπόληψή της που είναι απείρως πολυτιμότερα; Έπειτα είναι η προστασία της γυναίκας μέσα στην οικογένεια. Πουθενά δε ζητεί ο φεμινισμός να καταργήσει ή να χαλαρώσει το γάμο. Αυτό είναι μια τεράστια παρεξήγηση. Ζητά μονάχα να λογαριάζεται η γυναίκα σύντροφος του ανδρός της και όχι υποταχτική του. Να είναι ίσοι και όμοιοι οι λόγοι του διαζυγίου και για τα δυο φύλα, να μπορεί να διαχειρίζεται η ίδια την περιουσία της και τα προσωπικά της κέρδη. Να υποχρεώνεται ο άντρας να συντηρεί την οικογένειά του, κι όταν, χωρίς λόγο, αρρώστεια, ανεργία κ.τλ. δεν ξοδεύει όσα χρειάζονται για τροφή, ντύσιμο, κατοικία και εκπαίδευση, να τιμωρείται από το νόμο. Στην Αγγλία γίνεται μεγάλη κίνηση γύρω από το ζήτημα της εθνικότητας της παντρεμένης γυναίκας. Η γυναίκα άμα παντρευτεί παίρνει την εθνικότητα του ανδρός της. Για μας ίσως δε φαίνεται να έχει αυτό μεγάλη σημασία. Όπου όμως η γυναίκα έχει πάρει πολιτικά δικαιώματα όπως στην Αγγλία, δεν της είναι βέβαια

ευχάριστο να τα χάσει με το γάμο.

Έπειτα έχουμε την προστασία της μητέρας. Όταν μελετήσει κανείς προσεχτικά τη φεμινιστική κίνηση, θα ιδεί πως απασχολήθηκε πάντα ξεχωριστά με την κοινωνική πρόνοια για την μητρότητα. Πέφτει λοιπόν και η άλλη πρόληψη πως η πολιτικά χειραφετημένη γυναίκα, απορροφημένη από τα νέα της καθήκοντα, θα παραμελήσει τη μητέρα. Η μια από τις τρεις πρώτες μεταρρυθμίσεις που ζήτησαν οι χειραφετημένες γυναίκες στην Αμερική ήταν να αναγνωριστούν ίσα δικαιώματα της μητέρας με του πατέρα στα παιδιά τους. Έτσι υψώνεται η θέση της μητέρας μέσα την οικογένεια, να κερδίζει την αξιοπρέπεια και την επιβολή που της αξίζει έπειτα από τα βάσανα και τις θυσίες της μητρότητας. Η πρόνοια για τις επίτοκες, η φροντίδα μετά τον τοκετό, η παροχή συντάξεων σε μητέρες χήρες, όλα αυτά πήραν ξεχωριστή θέση σ' όλα τα πολιτικά προγράμματα παντού όπου χειραφετήθηκε η γυναίκα.

Έρχεται έπειτα η προστασία της εργάτριας. Εδώ το ζήτημα παίρνει μια περιεργή μορφή. Με προστατευτική νομοθεσία για την εργάτρια εννοούμε ειδικές διατάξεις που απαγορεύουν για τη γυναίκα ορισμένες επικίνδυνες εργασίες, νυχτερινή εργασία εργασία πριν και έπειτα από τον τοκετό για ορισμένο χρονικό διάστημα. Λογαριάζοντας τη γυναίκα σαν πλάσμα αδύνατο, προσπαθεί ο νόμος να της εξασφαλίσει όσο το δυνατόν καλύτερες συνθήκες εργασίας. Αν η βιομηχανία απασχολούσε μονάχα εργάτριες, κάθε τέτοια πρόνοια θα ήταν από κάθε άποψη ευεργετικώτατη για τη γυναίκα. Όμως έχοντας να συναγωνιστεί με τον άντρα, πολύ γρήγορα κατάλαβε η γυναίκα, και πρώτα πρώτα στη Νορβηγία, πως κάθε προστατευτική νομοθεσία ειδική για το φύλο της ρίχνει την αξία της στην αγορά της εργασίας. Γι' αυτό παρατηρείται γενικά πως όπου χειραφετείται η γυναίκα, χαλαρώνεται η ειδική προστασία της εργάτριας. Όλες οι γυναικείες οργανώσεις, όλα τα διεθνή γυναικεία συνέδρια, έφτασαν έπειτα

από πολλές συζητήσεις στο συμπέρασμα, ότι η γυναίκα ζημιώνεται από κάθε προστατευτική νομοθεσία που δεν εφαρμόζεται και για τα δύο φύλα. Δεν πρέπει να ξεχνούμε όμως πως υπάρχουν και προβλήματα άλυτα ακόμα, όπως το πρόβλημα του συμβιβασμού του γυναικείου επαγγέλματος με τη μητρότητα. Η λύση που προτείνουν μερικοί κοινωνιολόγοι ν' αφήνονται τα παιδιά εντελώς στη φροντίδα και την κηδεμονία της πολιτείας, ούτε την κοινωνία συμφέρει, ούτε την μητέρα χρησιμοποιεί, γιατί μένει έτσι ανεκμετάλλευτη μια τεράστια δύναμη, η στοργή της μητέρα, μια δύναμη που με κατάλληλη διαφώτιση, είναι αληθινά θαυματουργή. Και λίγο λίγο ριζώνει η γνώμη πως πολύ λιγότερη σπατάλη θα γίνεται σε χρήμα και σε ανθρώπινες υπάρξεις, όταν η μητρότητα λογαριαστεί σαν μια αληθινή υπηρεσία στην πολιτεία, και ενισχύονται οικονομικά όλες οι μητέρες για τη συντήρηση των παιδιών τους. Έτσι θα μπορούν ή να λιγοστεύουν ή ν' αφήνουν ολότελα τη δουλειά τους την επαγγελματική, την εποχή που χρειάζεται ν' αφιερώνουν πολύν καιρό για τα παιδιά τους. Το πρόβλημα αυτό που είναι από τα ζωτικώτερα συζητείται τόσο πολύ τελευταία που βέβαια γρήγορα θα βρεθεί η λύση του.

Παράλληλα με την προστασία της γυναίκας, απασχόλησε παντού τη χειραφετημένη γυναίκα και η προστασία του παιδιού. Θα ήταν άδικο να πει κανείς πως ο άντρας αδιαφόρησε ως τώρα για το παιδί. Υπάρχουν τελειότερες νομοθεσίες για την εργασία των παιδιών σε πολιτείες της Αμερικής όπου δεν ψηφίζουν γυναίκες. Όμως παντού όπου πήρε η γυναίκα πολιτικά δικαιώματα παρατηρήθηκε σημαντική καλύτερευση στις συνθήκες της ζωής των παιδιών, και ειδικά στην εκπαίδευση, στην υγεία, στην ηθική, στην περιθαλψή. Στην Αμερική, όπου χειραφετήθηκε η γυναίκα, εφαρμόζεται αυστηρότατα ο νόμος για την υποχρεωτική

εκπαίδευση. Υπάρχει εκεί οργανωμένο σώμα *παιδονόμων* που αποτελείται από υπαλλήλους του κράτους, με ειδική εντολή να παρακολουθούν τη φοίτηση των παιδιών στα σχολεία. Και μολονότι δεν οφείλεται στη γυναίκα αποκλειστικά αυτή η νομοθεσία, όμως η τέλεια εφαρμογή της ιδίως από τότε που έγιναν γυναίκες επιθεωρήτριες είναι δικίο ν' αποδοθεί σ' αυτή.

Οι σχολικές εγκαταστάσεις χάρι στη γυναίκα έγιναν υγιεινότερες και αναπαυτικότερες. Παντού διαμαρτύρονται οι γυναίκες για τα μεγάλα κονδύλια του προϋπολογισμού του κράτους σε πολεμικές δαπάνες και τον περιορισμό των εξόδων για την εκπαίδευση. Έπειτα η γυναίκα φροντίζει διαρκώς με την ψήφο της για την υγεία των παιδιών. Στη Ζηλανδία, ένα από τα πρώτα αποτελέσματα της χειραφέτησης της γυναίκας ήταν η καταπληκτική ελάττωση της θνησιμότητας στη νηπιακή ηλικία. Κατόρθωσε δηλ. η γυναίκα να σώσει όλα ανεξαιρέτως τα παιδιά που δεν έπασχαν από κληρονομικές αρρώστειες. Η *μητρική νομοθεσία*, όπως πολύ σωστά την ονομάζουν, είναι αποτέλεσμα της χειραφέτησης της γυναίκας.

Αληθινή μητρική φροντίδα δείχνει ακόμα η γυναίκα για την ηθική του παιδιού. Η Διακοινοβουλευτική Ένωση εκήρυξε ότι οι χειραφετημένες πολιτείες της Αμερικής έχουν την πιο ανθρωπιστική, την πιο προοδευτική, την υγιέστερη, την επιστημονικότερη νομοθεσία σχετικά με το παιδί. Και δεν πρέπει να ξεχνούμε πως αυτές είναι οι πρώτες χώρες που έδωσαν ψήφο στη γυναίκα. Αξίζει ν' αναφέρουμε μερικά σημεία για να ιδούμε πως φροντίζει η γυναίκα να προλαμβάνει το έγκλημα στην ηλικία που μπορεί ακόμα να διαμορφωθεί ο χαρακτήρας πριν πάρει ορισμένες ροπές στο κακό. Η νομοθεσία αυτή απαγορεύει σε παιδιά, αγόρια και κορίτσια, κάτω των 18 χρόνων να βρίσκονται μόνα τους χωρίς συνοδό, έπειτα από τις 10 το βράδυ σε κέντρα διασκεδάσεων, χορούς, κινηματογράφους, θέατρα κ.λπ. Απαγορεύεται η χρησιμοποίηση παιδιών σε επαγγέλμα-

τα που παρουσιάζουν κινδύνους σωματικούς και ηθικούς, (σχοινοβασίες, ιπποδρόμια, θέατρα κ.λπ). Τιμωρούνται αυστηρά όσοι παρέχουν σε παιδιά τα μέσα της διαφθοράς, καπνό, οιοπονευματώδη ποτά, χαρτιά. Τιμωρείται ακόμα η μητέρα που στέλνει το παιδί της στην ταβέρνα για ν' αγοράσει κρασί, και μαθαίνει έτσι το δρόμο που οδηγεί στη διαφθορά και στον αλκοολισμό. Τιμωρείται κ' εκείνη που αφήνει στα χέρια του παιδιού της ανήθικα βιβλία. Με την πίεση των γυναικών ψηφοφόρων ιδρύθηκαν ειδικά δικαστήρια για παιδιά, όπου δικάζουν και γυναίκες, ιδρύθηκαν σχολεία σωφρονιστικά αντί για τις απαίσιες φυλακές όπου η επαφή με το έγκλημα συμπληρώνει σε μια νεαρή κι άπληστη ψυχή, την καταστροφή που άρχισαν κακές οικογενειακές συνθήκες και κληρονομικές ροπές.

Αναφέραμε ως τρίτο σημείο του φεμινιστικού αγώνα τον πόλεμο κατά της διαφθοράς και της ακολασίας. Ο πόλεμος αυτός στηρίζεται στην αναγνώριση ενός ηθικού νόμου ίσου και για τα δύο φύλα. Έτσι καταπολεμείται ο αντρίκιος εγωισμός που ρίχνει όλη την ευθύνη μιας ερωτικής σχέσης στη γυναίκα αφήνοντας σ' αυτή μόνη τις συνέπειες μιας πράξης, που όμοια ευθύνονται γι' αυτήν κι οι δύο, σ' αυτή μόνη το βάρος της ντροπής, το βάρος του παιδιού. Γι' αυτό ένα από τα πρώτα αιτήματα των γυναικών κι από τα πιο δίκαια ήταν και είναι παντού η αναζήτηση της πατρότητας. Κι είναι από τα πρώτα που αναγνωρίστηκαν και δεν υπάρχει σχεδόν νομοθεσία σε κανένα κράτος που να μην την έχει περιλάβει. Ελπίζουμε πως και το Ελληνικό δίκαιο αναγνωρίζοντας πόσο είναι καθυστερημένο με τον να μην προβλέπει πουθενά για τα φυσικά τέκνα θα συμπληρωθεί πολύ γρήγορα, χάρις στις ενέργειες των οργανωμένων γυναικών της Ελλάδος.

Έπειτα είναι η μεγάλη κοινωνική πληγή, το αίσχος του *δήθεν* πολιτισμένου κόσμου: η σωματεμπορία, το εμπόριο των λευκών δούλων. Η γυναίκα

αγωνίζεται σήμερα ένα έντονο κι ακούραστον αγώνα για να καταργήσει την επίσημη αναγνώριση του απαίσιου αυτού εμπορίου από την πολιτεία. Το πρόβλημα του εταιρισμού είναι βέβαια πολύπλοκο και δεν μπορεί να πει κανείς πως είναι δυνατό να λυθεί μονάχα με την χειραφέτηση της γυναίκας. Είναι πρόβλημα κοινωνικό και οικονομικό μαζί, και θα ήταν ασφαλέστερο να περιμένει κανείς τη λύση του από μια οργάνωση της κοινωνίας απάνω σε εντελώς νέες βάσεις. Όμως αυτή τη στιγμή εκείνο που ενδιαφέρει τη γυναίκα ως σύνολο, είναι η κατάργηση του κρατικού διακανονισμού της σωματεμπορίας. Θεωρώντας την ως το μόνο φορέα μιας φριχτής αρρώστειας, την κρατεί σκλαβωμένη στη διαφθορά, ακόμα κι αν γυρεύει να λυτρωθεί, προφυλάσσοντας δήθεν μ' αυτό τον τρόπο την κοινωνία από τη μετάδοση των νοσημάτων. Έτσι δίνει ευκαιρία στη δίψα του κέρδους ν' ανοίγει χιλίων ειδών παγίδες όπου πέφτουν μέσα άπειρα θύματα, αθώως υπάρξεις που θα μπορούσαν αλλιώς να ζήσουν μια τίμια εργατική ζωή. Κι απλώνεται η κοινωνική σαπίλα, σα γάγρινα, σπρώχνοντας τον ίδιο τον άντρα στη σωματική, ηθική και οικονομική του καταστροφή, διεγείροντας διαρκώς τα ταπεινά του ένστιχτα, με τη δήθεν εξασφάλισή του από συνέπειες επικίνδυνες. Η χειραφετημένη γυναίκα μελετά το πρόβλημα σοβαρά από όλες του τις απόψεις, και συζητά ελεύθερα, ανεπιφύλαχτα για όλες του τις λεπτομέρειες. Ζητά να σχιστεί πια το πέπλο του μυστηρίου που συνηθίζει ως τώρα η κοινωνία να σκεπάζει μ' αυτό ότι συνδέεται με τις σχέσεις των φύλων, ζητά να διαφωτίζεται η νεαρή ηλικία, να μαθαίνουν νέοι και νέες όλη την αλήθεια, όλους τους κινδύνους, ζητά να χυθεί φως παντού, σ' όλα τα μυστηριώδη και ύποπτα, να φυσήξει ένας άερας υγείας και τιμιότητας, που θα τονώσει τη ζωή, και ν' αντικαταστήσουν τη διαφθορά, την ακολασία, τον εκφυλισμό, η υγεία και η φυσική χαρά.

Ύστερα ο αλκοολισμός, ο άλλος μεγάλος εχθρός της γυναίκας, η άλλη

μεγάλη πληγή της ανθρωπότητας. Ο εχθρός της εργατιάς, της γυναίκουλας που περιμένει το σαββατόβραδο, για να γεμίσει το άδειο ντουλάπι, για να χορτάσουν τα πεινασμένα παιδιά, για να ντυθούν τα ξιπόλυτα ποδαράκια. Και το σαββατόβραδο έρχεται, και το ντουλάπι μένει πάλι άδειο, και τα παιδιά πεινασμένα, γιατί τα μεροκάματα γλύστρησαν στην ταβέρνα, κι ο άντρας θα γυρίσει αργά φέρνοντας μαζί του, αντί για το μυρωδάτο καρβέλι, βρισιές, βλαστήμιες, ξύλο. Κι η γυναίκα εκήρυξε τώρα πόλεμο εξοντωτικό στον εχθρό της, κι αναγκάζονται κι οι αντιφεμινιστές ακόμα ν' αναγνωρίσουν, πως παντού όπου δόθηκε ψήφος στη γυναίκα, όλο και λιγοστεύει το κακό. Παντού έγιναν νόμοι εναντίον του αλκοολισμού. Κι εκεί που υπήρχαν τέτοιοι νόμοι, εκεί όπου οι άντρες βλέποντας τον κίνδυνο που απειλούσε τη φυλή, προσπάθησαν με κάποιο τρόπο να τον προλάβουν, η γυναίκα εφρόντισε να τους συμπληρώσει και να εξασφαλίσει την εφαρμογή τους.

Και τώρα ερχόμαστε σ' ένα άλλο κεφάλαιο της γυναικείας δράσης, στον αγώνα για την κατάργηση του πολέμου, στην παγκόσμια ειρήνη. Οι γυναίκες που διευθύνουν παντού τη φεμινιστική κίνηση κηρύσσουν σε κάθε ευκαιρία που παρουσιάζεται, το ευαγγέλιο της αδερφώσωσης των λαών. Η ειρηνευτική αυτή άποψη του φεμινισμού αντιπροσωπεύεται από μια παγκόσμια γυναικεία οργάνωση. «Για την ειρήνη και την ελευθερία» (Pax et Libertas). Η οργάνωση αυτή προσπαθεί να στρατολογήσει ένα παμμέγιστο γυναικείο στρατό από μέσα απ' όλα τα κόμματα. Ένα στρατό όχι πια για τον πόλεμο αλλά για την ειρήνη. Στρατό που να εξασφαλίζει τη ζωή, όχι να σκορπίζει το θάνατο και την καταστροφή. Και είναι το leit-motiv σ' όλα τα συνέδρια των γυναικών και είναι ίσως η ειλικρινέστερη ενέργειά της και η πιο σύμφωνη με τη φύση της. Η Κοινωνία των Εθνών που βρίσκεται ακόμα σε νεφελώδη κατάσταση, ζει τόσο πολύ μέσα στη γυναικεία ψυχή, που δε θ' αργήσει χάρις σ' αυτή να

πάρει σάρκα και οστά, να γίνει μια ζωντανή πραγματικότητα. Ίσως αυτές οι ειρηνευτικές τάσεις της γυναίκας να θεωρούνται από πολλούς επικίνδυνες σε στιγμές που ο πόλεμος μπορεί να είναι η μόνη διέξοδος σε μια κρίσιμη περίπτωση ενός έθνους, σε στιγμές που πόλεμος σημαίνει απελευθέρωση καταδυναστευομένων λαών. Όμως προσέξτε. "Pax et Libertas". «Ειρήνη και Ελευθερία». Η γυναίκα που αγωνίζεται για την πολιτική της χειραφέτηση θα είναι πρόθυμη σε κάθε θυσία ακόμα και τη σκληρότερη για να εξασφαλιστεί η ελεύθερη πολιτική ζωή σ' έναν ολόκληρο λαό, άντρες και γυναίκες. Βέβαια θα προτιμήσει κάθε άλλο μέσον παρά τον πόλεμο. Θα εξασκήσει κάθε πίεση στη διπλωματία, και ίσως ίσως με την επέμβασή της να επικρατήσει στο μέλλον ένα πνεύμα δικαιοσύνης και σεβασμού στα δικαιώματα που έχει κάθε λαός να ζηήσει τη ζωή του ελεύθερος, αυτόνομος κι ανεκμετάλλευτος.

Αυτά, είναι σε γενικές γραμμές σήμερα τα κυριότερα σημεία του αγώνα της γυναίκας σ' όλο τον κόσμο. Όμως ποια έκταση μπορεί να πάρει αργότερα, ποια νέα ενδιαφέροντα θα ξυπνήσουν μέσα της με τη συμμετοχή της στην πολιτεία, αυτό ήταν πρόωρο και τολμηρό να ειπωθεί. Οπωσδήποτε η κατεύθυνση είναι αρκετά φανερή, και θα μπορούσε κανείς, με την προέκταση της σημερινής γυναικείας πολιτικής να ξεχωρίσει το γενικά χαρακτηριστικά της πολιτικής της και εις το μέλλον. Και τα χαρακτηριστικά αυτά θα είναι ένα πνεύμα οργανωτικό, νοικοκυρισμό, προνοητικό, στοργικό πρό πάντων για τους αδικημένους από τη μοίρα. Η μακροχρόνια, σχεδόν αποκλειστικά φιλανθρωπική δράση της στην κοινωνία, δεν μπορεί παρά να έχει αφήσει βαθιά ίχνη στην ψυχή της γυναίκας.

Και στον τόπο μας τί συμβαίνει; Προς το παρόν άντρες και γυναίκες, αδιαφορούμε για ό,τι δεν συνδέεται αμεσώτατα με το αμεσώτατο συμφέ-

ρον μας. Και κοιμόμαστε. Κοιμόμαστε βαθύτατα ενώ όλοι οι γείτονές μας άνοιξαν τα μάτια τους στο φως που ανατέλλει από τη Δύση αυτή τη φορά. Ξυπνούν οι γείτονές μας κι αποτινάζουν τη νάρκη τους. Και ζητούν να βαδίσουν πλάι με τους προοδευμένους λαούς και τρέχουν να τους προφτάσουν. Ζητούν να χρησιμοποιήσουν όλες τους τις δυνάμεις. Πολύ γρήγορα θα χειραφετήσουν και τη γυναίκα. Και μεις, φοβισμένοι, ξαφνιασμένοι μπροστά σε κάθε νέα εκδήλωση της ζωής, τραβιόμαστε πίσω μαζεμένοι στον εαυτό μας. Και για να δικαιολογήσουμε τη δειλία μας δημιουργούμε θρύλους γύρω από τη φυλή μας και αγωνιζόμαστε να της στήσουμε ένα θρόνο απάνω στην προγονική στάχτη. Καιρός πια να τινάξουμε μακριά μας τη μοιρολατρεία μας και το αποκάρωμα του αυτοθαυμασμού μας. Και είναι καιρός να καταλάβει η γυναίκα πως από το ζύπνημα αυτό δεν έχει τίποτε να χάσει και έχει να κερδίσει το παν. Γιατί έχει να κερδίσει την ίδια τη ζωή. Και τί άλλο είναι η ζωή παρά το ξετύλιγμα όλων των ενεργειών μας; Κι αν η γυναίκα σήμερα, εκείνη που την ευλόγησε η μοίρα, η γυναίκα σε μια ελάχιστη μειονότητα είναι ικανοποιημένη από τη ζωή της μέσα στην αφροντησία που της εξασφαλίζει η δουλειά του άντρα της ή η περιουσία της και δοκιμάζει όλες τις χαρές της αγάπης κι όλες τις γλύκες της μητρότητας, ποια είναι η μοίρα της μεγάλης μάζας των γυναικών; Πέρασε πιά ο καιρός που σκοπός και ιδανικό της πολιτείας ήταν η ευδαιμονία λίγων προνομιούχων. Οι δημοκρατικές αρχές της ισότητας όλων των πολιτών, ανδρών και γυναικών, απλώνονται ολοένα και πλησιάζουν να καταχτήσουν τη γενική συνείδηση. Κάθε γυναίκα έχει δικαίωμα να ζηήσει τη ζωή της, ν' αναπτύξει όλες τις ψυχικές και σωματικές της δυνάμεις, να χαρεί.

Ο φεμινισμός έχει και την ψυχολογική του άποψη, που ενδιαφέρει κάθε γυναίκα, ακόμα και την πιο χαϊδεμένη από τη μοίρα. Γιατί ποιά γυναίκα δεν αντικρύζει τα τελευταία χρόνια της ζωής της σε μια τραγωδία; Ποια θλιψη,

ποια μόνωση μπορεί να παραβληθεί με τη θλίψη και τη μόνωση της γυναίκας που δεν της δόθηκε να χαρεί τη ζωή της σα γυναίκα και σα μάνα, ή και αφού τη χάρηκε, βλέπει να περνά η ηλικία του έρωτα, βλέπει τα παιδιά της να φεύγουν μακριά της αφού μεγαλώσουν ή να πεθαίνουν, και νοιώθει τον εαυτό της άχρηστο, βλέπει να κλείνει πια γι αυτή το βιβλίο της ζωής, ενώ απλώνεται ακόμα μπροστά της, μακρύ, άχαρο, βαρύ το δειλινό; Πιο φως θα λαμπρύνει τις σκοτεινές αυτές ώρες, τ' ατέλειωτα χρόνια, τ' άσκοπα γεράματα;

Κι όμως αρκεί να γεμίσει την ψυχή της μ' ενδιαφέροντα, αρκεί να χτυπήσει η καρδιά της μαζί με την καρδιά όλης της ανθρωπότητας, αρκεί να πλατύνει τον πνευματικό της ορίζοντα, και θα νοιώσει τη ζωή καινούργια και δυνατή μέσα στις φλέβες της, και τις ώρες να πετούν γοργόφτερες φορτωμένες δώρα. Τα νειάτα που δε μετριούνται με τα χρόνια αλλά με την ένταση της ζωής, θα ξανανθίσουν στη μαραμένη όψη της, θα ξαναγαλιάσει τότε τη ζωή χωρίς ούτε να φοβάται το θάνατο, ούτε να τον προσμένει σα λυτρωτή.

Ανάμεσα από όλη αυτή την κίνηση, που πλαταίνοντας τον προσορισμό της γυναίκας της ανοίγει διάπλατα όλες τις θύρες της ζωής, βλέπουμε να προβάλλει ένα νέο ιδανικό, ένας νέος γυναικείος τύπος. Όχι η αντιπαθητική

«... Ποια θλίψη, ποια μόνωση μπορεί να παραβληθεί με τη θλίψη και τη μόνωση της γυναίκας που δεν της δόθηκε να χαρεί τη ζωή της, ή και αφού τη χάρηκε, βλέπει να περνά η ηλικία του έρωτα, βλέπει τα παιδιά της να φεύγουν μακριά της αφού μεγαλώσουν ή να πεθαίνουν, και νοιώθει τον εαυτό της άχρηστο, βλέπει να κλείνει πια γι αυτή το βιβλίο της ζωής, ενώ απλώνεται ακόμα μπροστά της μακρύ, άχαρο, βαρύ, το δειλινό;

αντρογυναίκα, πλάσμα μιας νοσηρής και ακαλαίσθητης επαναστατικότητας, μα η αληθινή, η τέλεια γυναίκα. Ούτε τα παθητικά πλάσματα, χαλαρά, αισθηματικά, νευρασθενικά, εγωϊστικά, ιδιότροπα, ανιαρά, αιωνίως φοβισμένα, αιώνιο εμπόδιο και βάρος στον άντρα. Γερά κορμιά, τίμιες ψυχές, δυνατές θελήσεις, ελεύθερες διάνοιες, τέτοιο το ιδανικό της γυναίκας όπως λίγο - λίγο το διαμορφώνει ο ίδιος ο αγώνας της. Αιώνια πηγή ενέργειας και ζωής, συντρόφισσα του άντρα φωτισμένη που χαρίζει με απλωχεριά τα δώρα της

ψυχής της, όχι ταπεινή σκλάβα που δέχεται παθητικά τον έρωτά του. Εστία που ακτινοβολεί φως και ζεστασιά στην κοινωνία ολόκληρη και που δίνοντας αδιάκοπα πλουτίζεται η ίδια. Τέτοια είναι η γυναίκα όπως τη θέλουμε κι όπως θα την πλάσουμε. Μια δύναμη και μία ευλογία.

Και τώρα ποιο είναι το συμπέρασμα που βγαίνει από τη γενική αυτή επισκόπηση του αγώνα της γυναίκας; Έχουμε την αξίωση πως τη στιγμή που η γυναίκα χειραφετηθεί πολιτικά θ' αναιτείλει ο χρυσός αιώνας για την ανθρωπότητα; Αυτό θα ήταν ένας ισχυρισμός τέλεια αδικαιολόγητος. Τα ζητήματα που απασχολούν τη γυναίκα απασχόλησαν πάντα την ευγενικότερη μερίδα των αντρών αρχίζοντας από τον Πλάτωνα. Και η χειρότερη υπηρεσία προς το φεμινισμό είναι να του δίνει κανείς μια θέση ανταγωνισμού και εχθρότητας προς τον άντρα. Η χειραφέτηση της γυναίκας θα συμπληρώσει το έργο των μεγάλων ανθρωπιστών και θα ενισχύσει τις τάξεις τους. Μόνο σε μια στενή κι εγκάρδια συνεργασία των δυό φύλων θα μπορέσει μια μέρα να πραγματοποιηθεί το όνειρο της ιδανικής πολιτείας, που θα στηρίζεται απάνω στις αιώνιες αρχές της ελευθερίας, της ισότητας, της αδερφωσύνης.

¹ Αυτή τη μέθοδο ακολουθεί και ο «Σύνδεσμος Ελληνίδων υπέρ των δικαιωμάτων της γυναίκας» από την αρχή που ιδρύθηκε.

² Το μέτρο αυτό όσο κι αν φαίνεται συντηρητικό και περιοριστικό στις φυσικές σχέσεις των φύλων, είναι ένα σημαντικό όπλο για να πολεμηθεί η εκμετάλλευση της γυναίκας με την αποπλάνηση και τη σωματεμπορία.